

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ TIZIMI VA UNING SHAKLLANISH TAMOYILLARI

Turayev Alijon Akmalovich

Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti (Phd) dotsent

Abduraxmonova Mashhura Nurulla qizi

SamISI Buxgalteriya hisobi va menejment

fakulteti 2-kurs BH-524- guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi soliq tizimining mazmun-mohiyati, uning shakllanishi va rivojlanish tamoyillari tahlil qilinadi. Soliq tizimining iqtisodiyotdagi o‘rni, davlat byudjetini shakllantirishdagi roli hamda soliq islohotlarining bosqichlari ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekistonning hozirgi soliq siyosatini takomillashtirish yo‘nalishlari, soliq yuki va soliq stavkalarining optimallashtirilishi, tadbirkorlik subyektlari uchun yaratilayotgan qulay sharoitlar ham muhokama qilinadi. Maqolada soliq tizimi samaradorligini oshirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ham berilgan..*

Kalit so‘zlar: *Soliq tizimi, yig‘imlar, bojlar, majburiy to‘lovlar, soliq tamoyillari, soliq nazorati, soliq turlari, byudjet darajalari, soliq nazorati shakllari, soliq subyektlari, qo‘shilgan qiymat solig‘i, aksiz solig‘i, foyda solig‘i, daromad solig‘i, yer solig‘i, mol -mulk solig‘i, ijtimoiy soliq, maxsus soliq rejimlari, aylanmadan olingan soliq, to‘g‘ri va egri soliqlar.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье анализируются сущность и содержание налоговой системы Республики Узбекистан, а также принципы её формирования и развития. Освещается роль налоговой системы в экономике, её значение в формировании государственного бюджета и этапы проводимых налоговых реформ. Кроме того, рассматриваются направления совершенствования современной налоговой политики Узбекистана, оптимизация налоговой нагрузки и налоговых ставок, а также создаваемые условия для поддержки предпринимательских субъектов. В статье также представлены предложения и рекомендации, направленные на повышение эффективности налоговой системы.*

Kirish.

Soliq tizimi haqida tushuncha va uning mohiyati Yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar, yig‘imlar, bojlar va boshqa majburiy to'lovlar hamda ularning tuzilish

tamoyillari, usullari, soliq nazoratining yig'indisi soliq tizimini tashkil etadi. Bu ta'rif soliq tizimini keng ma'noda tushunishdir. Soliq qonunchiligida soliq tizimi tor ma'noda talqin qilinib, bir xil mohiyatga ega bo'lgan va markazlashgan pul fondini tashkil etadigan soliq, yig'im, boj va boshqa majburiy to'lovlarning yig'indisi soliq tizimi deb ataladi. Soliq tizimiga nisbatan bunday yondashuv ayrim adabiyotlarda ham keltirilganligini ta'kidlash o'rinli. Qayd etilgan ta'rifda soliq va yig'implar yagona mohiyat, ya'ni majburiy xarakterga ega bo'lgan munosabat va ularning bir-biri bilan bog'liqligi va nihoyat byudjetga tushishligini ko'rsatadi. Bu O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi mazmuniga mos keladi.

Soliqlar bo'yicha izlanishlar olib borgan ayrim mualliflarning soliq tizimiga yondashuvi boshqacha. Soliq tizimiga, xususan, soliqlar yoki ularga tenglashtirilgan to'lovlar tizimi (majmui) sifatida qarash mumkin emas. Soliq solishning muhim shart-sharoitlariga quyidagilar kiradi: soliqlarni belgilash va amalga kiritish tartibi, soliqlarning turlari, ularni byudjet darajalari o'rtasida taqsimlash tartibi, soliq nazoratini amalga oshirish shakllari va uslublari, soliq to'lovchilarning huquqlari, majburiyatlari, ular manfaatlarini himoya qilish usullari soliq munosabatlari ishtirokchilarining javobgarligi va shu bilan birga ushbu elementlar soliq tizimining tarkibiy unsurlari ekanligini ta'kidlaydi va soliq tizimi deganda ana shu elementlarning majmuasidan iborat bo'lgan va ular o'rtasidagi munosabatlar majmuasidan kelib chiqib ifodalash mumkin.

Soliqlarning va yig'implarning turlari

O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi soliqlar belgilanadi:

- 1) qo'shilgan qiymat solig'i;
- 2) aksiz solig'i;
- 3) foyda solig'i;
- 4) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
- 5) yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq;
- 6) foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig'i;
- 7) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
- 8) mol-mulk solig'i;
- 9) yer solig'i
- 10) ijtimoiy soliq.

O'zbekiston Respublikasi hududida yig'implar belgilanishi mumkin. Yig'implarni joriy etish, hisoblab chiqarish va to'lash tartibi Soliq kodeksida hamda boshqa qonun hujatlarida belgilanadi.

Avtotransport yig'imini hisoblab chiqarish va to'lash tartibi Soliq kodeksi bilan tartibga solinadi.

Davlat bojini hisoblab chiqarish va undirish tartibi davlat boji to'g'risidagi

qonun hujjatlarida belgilanadi.

Soliq to'lovchilarning ayrim toifalari uchun O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi maxsus soliq rejimlari belgilanadi:

- 1) aylanmadan olinadigan soliq;
- 2) mahsulot taqsimotiga oid bitimlar ishtirokchilariga soliq solishning alohida tartibi;
- 3) maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga va ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga soliq solishning alohida tartibi.

Maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga va ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga soliq solishning alohida tartibi qonun hujjatlarida yoki investitsiya bitimlarida nazarda tutilgan investitsiyalarni amalga oshirish hamda boshqa shartlarni bajarish bilan bog'liq holda muayyan muddat uchun belgilanadi.

Maxsus soliq rejimlari ayrim soliqlarni to'lashdan ozod etishni, pasaytirilgan soliq stavkalarini va boshqa soliq imtiyozlarini qo'llashni nazarda tutishi mumkin.

Umuman olganda soliq tizimini tarkiban soliqqa tortish tamoyillari, soliq siyosati, soliqqa tortish tizimi, soliq mexanizmi kabilarga ajratish mumkin. Ushbu elementlar bevosita mamlakatda amal qilayotgan soliqlarning tarkibini belgilab beradi.

Soliqlarning iqtisodiy mohiyatiga ko'ra bo'linish

Soliqlar iqtisodiy mohiyatiga, to'lovchi bilan davlatning o'zaro munosabatlariga bevosita yoki bilvosita bog'liqligiga ko'ra to'g'ri va egri soliqlarga bo'linadi. To'g'ri soliqlar to'g'ridan-to'g'ri daromadga va mol-mulkka qaratiladi (soliqqa tortishning bevosita shakli). Tovarining bahosida to'lanadigan yoki tarifga kiritiladigan tovarlar va xizmatlardan olinadigan soliqlar egri soliqlarga kiradi. Tovar va xizmatlarning egasi ularni sotishda soliq summalarini olib, ularni davlatga o'tkazadi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda amal qilayotgan to'g'ri va egri soliqlar tarkibiga quyidagi soliqlar kiradi.

O'zbekiston Respublikasi hududida to'g'ri va egri soliqlar tarkibi

To'g'ri soliqlar	Egri soliqlar
1. Foyda solig'i 2. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i 3. Yer solig'i 4. Mol-mulk solig'i 5. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq 6. Suv	1. Qo'shilgan qiymat solig'i 2. Aksiz solig'i

resurslaridan foydalanganlik uchun soliq 7. Ijtimoiy soliq.	
--	--

Soliq tizimini guruhlashning o'ziga xos jihatlari

Soliq tizimi murakkab iqtisodiy jarayon bo'lib, u soliqlar va yig'imlar, davlatni soliq siyosati, soliq mexanizmi va soliqqa oid ilmiy tadqiqot jarayonlarini o'zaro bog'liqligi va yaxlitligidan iborat bo'lib, uni tarkibiy va mohiyati jihatidan oborotdan olinishiga qarab, iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, paydo bo'lish manbaiga hamda byudjetga tushish jarayoniga qarab turkumlanadi.

Soliq tizimining asosi bo'lgan soliqlar o'ziga xos xususiyatlariga, bir qator belgilariga ko'ra guruhlanadi. Soliqlarning guruhlanishi ularning ob'ektiga, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy faoliyatiga ta'sir etishiga, undirilish usullari, paydo bo'lishiga (sub'ektiga), byudjetga yo'naltirilishiga va boshqa belgilariga ko'ra ularning tasniflanishidir.

Soliqlarni bunday tartibda guruhlariga ajratishdan maqsad ularni taqsimlash tamoyillarini belgilashda, ularning soliq funktsiya va vazifalarini qay darajada bajarayotganligini baholashda, umuman olganda davlat byudjetini doimiy ravishda va muntazam daromadlar bilan ta'minlashda, shuningdek xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning tadbirkorlik faoliyatini cheklab qo'ymasdan faoliyat ko'rsatishi uchun soliqlarning har tomonlama ilmiy -nazariy jihatdan o'rganish, tahlil qilishdan iborat.

Tarixan soliqlar ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga qarab yoki boshqacha qilib aytganda undirib olish manbasiga qarab ikki guruhga: to'g'ri va egri soliqlar guruhlariga bo'linadi. Soliqlarni belgilaydigan va ulardan tushgan mablag'ni tasarrut etishiga, ya'ni byudjetga o'tkazish nuqtai-nazaridan soliqlar umumdavlat va mahalliy soliqlarga bo'linadi. Shuningdek, soliqlar paydo bo'lish manbaiga ko'ra yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarga bo'linadi. Soliqlarning qayd etilgan guruhlariga ajratib o'rganishni alohida savol sifatida kengroq yoritishga harakat qilamiz.

Shu o'rinda soliqlarni guruhlashning ayrim turlarini ko'rib chiqamiz. Soliqlarni ob'ekti va iqtisodiy mohiyati bo'yicha guruhlash iqtisodiyotga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishni o'rganishning ilmiy va amaliy uslubidir.

Xulosa

Soliq tizimi murakkab iqtisodiy jarayon bo'lib, u soliqlar va yig'imlar, davlatni soliq siyosati, soliq mexanizmi va soliqqa oid ilmiy tadqiqot jarayonlarini o'zaro bog'liqligi va yaxlitligidan iborat bo'lib, uni tarkibiy va mohiyati jihatidan oborotdan olinishiga qarab,

iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, paydo bo'lish manbaiga hamda byudjetga tushish jarayoniga qarab turkumlanadi.

Soliq tizimining asosi bo'lgan soliqlar o'ziga xos xususiyatlariga, bir qator belgilariga ko'ra guruhlanadi. Soliqlarning guruhlanishi ularning ob'ektiga, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy faoliyatiga ta'sir etishiga, undirilish usullari, paydo bo'lishiga (sub'ektiga), byudjetga yo'naltirilishiga va boshqa belgilariga ko'ra ularning tasniflanishidir.

Soliq munosabatlari mavjud bo'lishining asosiy shartlaridan biri davlatning mavjudligi bo'lsa, ikkinchi sharti soliqlarni to'lashga qobil bo'lgan soliq to'lovchilarning mavjudligidir. O'zbekiston soliqlar tizimi manbaiga qarab soliqlar yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarga ajratiladi.

Soliqqa tortish tamoyillarining adolatlilik, shaffoflik, barqarorlik, majburiylik va qulaylik asosida shakllanishi soliq tizimi samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, elektron soliq tizimlari joriy etilishi, soliq to'lovchilarga qulay sharoitlar yaratilishi va ma'muriy jarayonlarning raqamlashtirilishi soliqqa tortish jarayonini ancha takomillashtirdi.

Bugungi kunda soliq siyosati iqtisodiyotni erkinlashtirish, investitsion muhitni yaxshilash va norasmiy iqtisodiyotni qisqartirishga yo'naltirilgan bo'lib, bu o'z navbatida mamlakatning barqaror rivojlanishiga zamin yaratmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston soliq tizimi izchil modernizatsiya qilinayotgan, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydigan va davlatning fiskal barqarorligini ta'minlaydigan mustahkam tizim sifatida shakllanib bormoqda. Uni yanada takomillashtirish esa mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tuxliyev B.K., Agzamov A.T. - Soliqlar va soliqqa tortish Toshkent-2022
2. O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi 2025
3. Abdurahmonov, S. Soliq tizimi va uning tamoyillari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
4. Karimov, B. Davlat moliyasi va soliqlar. Toshkent: "Finance Press", 2019.
5. Abdullayev, R. Soliq siyosati va byudjet tizimi. Toshkent, 2021.